

GREŠNI SLUŽABNIKI CERKVE V VIDIKU DOLOČIL SREDNJEVEŠKIH
TRŽAŠKIH STATUTOV*Darja MIHELIC*Murnikova ulica 18, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: mihelic@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek komentira določila tržaških statotov iz okrog 1315, iz 1350 in 1421, ki so zadevali možne prekrške in delikte, ki bi jih zagrešile duhovne osebe. Pregledani statuti izražajo skrajno nezaupljivost do klerikov, pripisujejo jim zmožnost premoženjskega okoriščenja in neprimerne in nemoralnega ravnanja ter jih skušajo podrediti laični oblasti.

Ključne besede: srednji vek, Trst, tržaški statuti, tržaška duhovščina, kazniva dejanja

I PECCAMINOSI SERVITORI DELLA CHIESA ALLA LUCE DELLE
DISPOSIZIONI CONTENUTE NEGLI STATUTI MEDIEVALI TRIESTINI

SINTESI

L'articolo presenta le osservazioni sulle disposizioni degli statuti triestini datati intorno all'anno 1315 e negli anni 1350 e 1421 che riguardavano possibili infrazioni e reati che sarebbero stati commessi dai sacerdoti. Gli statuti presi in esame esprimono un fortissimo scetticismo nei confronti del clero, gli attribuiscono la capacità di arricchirsi e di una condotta impropria ed immorale e cercano inoltre di sottometterli all'autorità laica.

Parole chiave: Medioevo, Trieste, statuti triestini, clero triestino, reati

Problematika, ki si jo bomo ogledali, je omejena tako prostorsko in kronološko, kakor tudi glede obravnavanega gradiva. Prostorsko se osredotočamo na srednjeveško mestno državico Trst, časovno pa na obdobje 14. in 15. stoletja, ki ga slikajo objavljeni tržaški pravni akti – zakoniki oziroma statuti, ki smo jih pritegnili kot osnovni vir. Za zastavljena vprašanja prihajajo v poštev tri inačice objavljenih tržaških statutow: najstarejša iz prve polovice 14. stoletja po objavi Pietra Kandlerja (Kandler, 1849) ter mlajši iz 1350 (Szombathely, 1930a) in iz 1421 (Szombathely, 1935a) – s kasnejšimi dodatki – obe po objavi Marina de Szombathely-ja. Kandlerjeva objava v naslovu nosi sporno letnico 1150 vendar dokument dejansko datira iz okrog 1315 (Szombathely, 1930b, XXIII–XVI; Szombathely, 1935b, V).

Trst je bil edino severnoistrsko obalno mesto, ki se je v srednjem veku uspelo izviti beneški nadoblasti, saj se je 1382 prostovoljno podalo pod okrilje Habsburžanov. Njegovi statuti se vsebinsko v marsičem razlikujejo od tistih, ki so bili uveljavljeni v severozahodnih istrskih mestih, ki so priznavala beneško oblast (Margetić, 1993; Morteani, 1888; Morteani, 1889; Kos, 2006; Franceschi, 1960; Pahor, Šumrada, 1987).

Po velikosti, ugledu in pomenu je bil glavni tekmeč Trsta beneški Koper, katerega ozemlje je celo presegalo tržaško. Če pa primerjamo določila njenih statutow, se ne moremo izogniti vtisu, da je bil poznosrednjeveški Trst mnogo bolj svetovljanski – njegovi statuti posegajo v mnogo perfidnejše finese vsakdanjega življenja – kot Koper, Piran in Izola. Glede življenja deklet in ženà poznajo določila tržaških statutow sprevrženosti, na katere bi še danes komaj pomislili: omenjajo spore v družini in zakonu, zadržanje in krajo deklet proti njihovi volji in volji njihovih bližnjih, posilstva, bigamijo, sodomijo, prostitucijo in zvodništvo (Mihelič, 1997; Mihelič, 1999; Mihelič, 2000). Tržaški statuti so karseda nazorni in podrobni. Poimensko npr. navajajo konkreten nabor psov in zmerljivk za moške, s katerimi se je bilo prepovedano neupravičeno obkladati. Seznam psov za moške je sčasoma – od starejših do najnovejše uporabljene inačice statutow – naraščal: «servus, siccaltinus, fur, periurius» (Kandler, 1849, knj. II, čl. XLIV); «servus, vualtrinus, fur, periurius, poltronus, bastardus» (Szombathely 1930a, knj. II, čl. XXII); «servus, vualtrinus, fur, derobator, proditor, assasinus, homicida, manigoldus, periurus, falsus vel falsarius, ribaldus, poltronus, bastardus, corgnus, bechus, multo, castronus, vel si dixerit: ‚tu mentiris‘, aut si per alia verbis dixerit aliquam de praedictis iniuriis vel maiorem» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 31). Ženske zmerljivke omenjajo le statuti iz 1421: «meretrix, previdiera, fratessa, scrophia, vaca, asina, bagassa, vel similia equivalentia verba dixerit ei aliquam de hiis iniuriis vel maiorem iniuriam» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 31). Konkretno omenjene žaljivke so bile tedaj v Trstu nedvomno znane in uporabljane.

V statutih – zlasti tistih iz 1421 – najdemo omembe izkrivljenega vedenja oz. na videz nenevarnih, za mestni mir pa – očitno – motečih prekrškov. Zdi se, da so tržaške ulice ponoči oživele: polastili so se jih mladi moški objestneži. Kako naj sicer razumemo odlok «De his, qui se travestiunt tempore noctis», ki prepoveduje, da bi se moški starejši od 15 let nenavadno preoblekel, kot mu ne pripada, nosil lažno brado, krinko ali drugačno pretvezo ali ženska oblačila («quicumque homo masculus maior XV annis se travestiverit de aliqua extranea forma, nisi apposuerit sibi et apportaverit barbam contrafatiens vel aliquam larvam sive scaramatam aut aliqua indumenta ad portatum mulieris tam in capite

quam in dorso tempore noctis» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 78)? Statuti prepovedujejo prepevanje zbadljivih jutranjih podoknic tržaškim ženskam («matutinando alicui mulieri») (Kandler, 1849, knj. I, čl. XI; Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVI), «facere aliquam maitinatam alicui mulieri» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33), nadvse nazorna pa je tudi prepoved, ki jo je mestni svet 12. septembra 1451 sprejel kot dodatek k statutom iz 1421 (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 28, dodatek). Ugotavlja, da se objestni in razuzdani mladeniči ponoči klatijo naokrog, z orožjem in brez luči in povzročajo številne kršitve, pred vrata meščanov pa nastavljajo risbice moških spolnih udov, napise in kratke in nečastne sramotitve proti komunalni časti in v sramoto številnih meščanov, kar povzroča pohujšanja in sovražnosti, čemur je treba narediti konec («multi iuvenes lascivi et discoli vagabantur de nocte, committentes multa innormia cum armis et sine lumine [...] ponentes ante portas civium membra virilia signata in papiro, scripturas et brevia turpea et inhonesta contra honorem communis et in obrobrium plurimorum civium»).

Klerikom statuti severozahodnih istrskih mestnih naselbin načeloma zaupajo, a ne neomejeno. Zlasti tržaški statutarni odloki so v razliko od koprskih, piranskih ali izolskih predvidevali, da so tudi duhovniki krvavi pod kožo, da so pridobitniški in dojemljivi za ženske čare. Poglejmo v tem pogledu določila tržaških statotov iz okrog 1315, iz 1350 in 1421; na temo grešne duhovščine vsebujejo celo posebne člene «De clericorum rixa» (Kandler, 1849, knj. I, čl. XI) oz. «De clericorum rixa cum laicis» (Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVI), oz. «De rixa clericorum cum laicis et de aliis commissis clericorum» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33) o sporu klerikov z laiki (in o drugih pregrehah klerikov).

Po statutih iz okrog 1315 in tistih iz 1350 minoriti, dominikanci ali pripadniki druge veroizpovedi, ki so po enem letu izstopili iz reda, niso smeli živeti ali se zadrževati v Trstu in njegovi okolici («nullus, qui deinceps exiverit de ordine fratrum minorum vel predicatorum vel de aliqua religione transacto anno, quo intraverit, habitare debeat nec teneri in civitate Tergesti et eius districtu»;¹ «quicumque exiverit de ordine fratrum minorum vel predicatorum vel de aliqua alia religione, postquam steterit in eadem religione per annum unum completum ab introitu computando, habitare non debeat in civitate Tergesti vel eius districtu»²), vsak podestat, rektor in sodnik pa jih je bil dolžan pregnati kot izgnance («forbanitus»), sicer bi moral plačati globo. Tistim, ki so bivali v tržaškem samostanu Sv. Mučenikov («in loco monastery sanctorum Martirum»), skrbnikom špitala, malim bratom, tistim, ki so živeli v cerkvah in kapelah tržaškega okrožja, ter čuvajem ni bilo dovoljeno nuditi zatočišča tržaškim izgnancem in oboroženim osebam (Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XXVI).

Tržačan po statutih iz okrog 1315 ni smel biti škofov upravnik («gastaldio») ali se družiti z njegovimi poslovdji («factor») za opravljanje škofovskih zadev,³ ni smel biti zastopnik menihov⁴ ali v cerkvi prisostvovati arhidiaconovemu razglasu.⁵ Če je škof izobčil ali

1 «De persecutione clericorum» (Kandler, 1849, knj. II, čl. XL).

2 «De apostatis forbanitis» (Szombathely, 1930a, knj. II, čl. LII).

3 «Quod nullus possit esse gastaldio domini episcopi nec eius factore associare debeat» (Kandler, 1849, knj. II, čl. 123).

4 «Quod nullus audeat esse procurator monachorum celle» (Kandler, 1849, knj. II, čl. 124).

5 «Quod nulla persona interesse debeat manifesto archidiaconi» (Kandler, 1849, knj. II, čl. 125).

kako drugače storil kaj žalega Tržačanu, naj bi temu podestat, sodniki in rektorji svetovali in pomagali do pravice («Si dominus episcopus excommunicaret vel excommunicare faceret aliquam personam civem Tergesti vel eidem violenciam de aliquo faceret, quod potestas iudices vel rectores Tergesti, qui pro tempore erunt, teneantur dare eidem consilium, auxilium et favorem de manutenendo illam personam sic excommunicatam et violatam in suo jure.») (Kandler, 1849, knj. III, čl. 64). Pač pa je bilo menihom, klerikom in samostanom, ki so imeli vinograde v tržaškem okrožju, dovoljeno pripeljati njihovo vino v Trst, kar je bilo sicer dovoljeno le izbranim domačinom.⁶

Tržaški kleriki po statutih iz okrog 1315 v mestu niso smeli nositi orožja, razen kadar so v mestu spremljali škofa, izjema so bili štirje iz škofovega spremstva, “familije”, ki pa so morali biti tujci, ne domačini ali meščani. («Et quod nullus clericus sit ausus portare arma per civitatem Tergesti nec etiam familia domini episcopi, nisi quando eum associarent, excepto quod quatuor ex familia domini episcopi, qui sint forenses et non terigene sive cives, possint et valeant ferre arma ad bene placita domini Episcopi, reliqui autem ex sua familia non debeant neque possint portare arma [...] excepto quod quando dominus episcopus iret per civitatem, quod omnes de sua familia tunc secum possint ferre arma, aliter vero non.») (Kandler, 1849, knj. II, čl. XXIII). Podoben odlok z dodatkom, da morajo biti štirje upravičenci do nošnje orožja prijavljeni pri tržaški oblasti, vsebujejo tudi statuti iz 1350 (Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVIII).

Kot že omenjeno, so statuti vsebovali posebne člene o sporu klerikov z laiki in o drugih zagrešenih dejanjih klerikov (Kandler, 1849, knj. I, čl. XI; Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVI; Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33). Če je klerik začel prepir z laikom na mestnem trgu ali v njegovi bližini, in je laik dal povod za spor z besedami ali dejanji, je ta moral plačati globo (po statutih iz okrog 1315 in iz 1350 z minimalnimi odstopanji: «si aliquis clericus inceperit rixam aliquam cum aliquo layco, vel percusserit aliquem laycum in platea vel infra confines designatos, et aliquis laycus dabit eidem clerico auxilium verbis vel factis, componat ille laycus unam marcham comuni»). Globa je bila nižja, če je laik prepir izzval zunaj območja trga. Če bi klerik po lastni krivdi izzval nasilje ali žalitev laika, tega ne bi doletela nobena kazen, razen v primeru uboja («Et si clericus receperit in sua culpa iniuriam aliquam dicto vel facto a layco, quod clericus nullam inde possit consequi rationem, nec laycus illa occasione ad penam aliquam teneatur. Salvo statuto de homicidio.»). Duhovnik po statutih iz 1350 ni smel poseči v prepir z orožjem, če pa bi ga zalotili z izvlečenim orožjem («si inventus esset cum armis in aliqua rixa vel rumore et dicta arma extraxerit») in bi utrpel škodo, tisti, ki bi mu jo povzročil, ne bi bil kaznovan. Podobno določilo vsebujejo tudi statuti iz 1421: če bi duhovnika zalotili v prepiru z izvlečenim orožjem («si quis clericus repertus fuerit in aliqua rixa cum armis evaginatiss»), tudi če bi ga laik izzval, ta ne bi bil kaznovan, razen za uboj duhovnika, če bi prišlo do njega («ille, qui eum offenderit [...] ad nullam poenam teneatur, nisi tantum ad poenam homicidii»). Sicer pa naj bi se delikti laikov proti klerikom po statutih iz 1421 kaznovali

6 «Nulla persona, que non sit civis Tergesti et que non facit vicinitatem Tergesti, possit aliquo modo conducere vinum in Tergeste [...] exceptis Venetis, monacis, clericis et monasteriis, qui habent vineas in districtu, qui vero possint conducere Tergestem» (Kandler, 1849, knj. IV, čl. V).

Sl. 1: Statuti municipali del comune di Trieste, che portano in fronte l'anno 1150. Pietro Kandler ur. Trieste, Tipografia del Llyod austriaco, 1849, naslovnica.

Fig. 1: Statuti municipali del comune di Trieste, che portano in fronte l'anno 1150. Pietro Kandler a cura di. Trieste, Tipografia del Llyod austriaco, 1849, copertina.

Fig. 1: Statuti municipali del comune di Trieste, che portano in fronte l'anno 1150. Pietro Kandler ed. Trieste, Tipografia del Llyod austriaco, 1849, the cover page.

v skladu s presojo tržaškega kapitana. V vsakem primeru, ko bi jo klerik skupil in bil tepen po lastni krivdi, bi po teh statutih njegovo osebno – ne pa cerkveno – imetje služilo prizadetemu laiku za poravnavo škode in stroškov in za opravičilo («in omni casu, in quo aliquis clericus verberatus vel percussus fuerit ex causa et culpa sua, bona propria illius clerici, non autem bona ecclesiae suae, sint obligata ipsi laico excommunicato uni vel pluribus pro expensis damnis et interesse habitis et passis pro absolutione impetranda ab excommunicatione»). Laik pa je moral predhodno pred oblastjo dokazati, da je bil klerik tepen po lastni krivdi. Iz opisanega člena veje očiten odpor do klerikov in prizadevanje za zaščito laikov.

Mesto Trst ni bilo naklonjeno kopičenju imetja v rokah cerkve in je bilo nezaupljivo do njenih služabnikov. Klerikom je bilo po statutih iz okrog 1315⁷ in iz 1350⁸ dovoljeno prodati posest v Trstu le ob zagotovitvi, da je ne bodo prodali ali odtujili tujcu (starejša inačica statutov: «Prohibemus quod nullus civis vendere possit possessionem aliquam tam in civitate Tergesti quam extra sitam alicui clerico, nisi ille clericus faciat securitatem, quod non vendet nec alienabit eam alicui forensi»). Statuti iz okrog 1315 in iz 1350 so tržaškim meščanom prepovedovali volila nepremičnega imetja ali njegovega donosa v korist cerkva ali čaščenih krajev razen tržaškim cerkvenim bratovščinam (starejša inačica statutov: «nulla persona civis Tergesti possit dimittere seu legare in vita nec in morte bona nec redditus bonorum aliquorum fixorum ecclesiis nec locis aliquibus venerabilibus [...] et hoc intelligatur de testamentis, que deinceps fient per personas nunc viventes, salvis legacionibus fraternitatum ecclesiarum de Tergeste.»),⁹ pač pa so statuti iz 1350 izrecno dovoljevali odtujevanje premičnega premoženja klerikom in verskim ustanovam. V teh statutih je zanimiv tudi člen o hišah, ki so jih testatorji smeli zapustiti koprskemu dominikanskemu samostanu.¹⁰ Če je meščan ali prebivalec Trsta v oporoki zapustil, ali na drug način dal ali podaril koprskemu dominikanskemu samostanu ali bratom (“fratres”) iz tega kraja hišo v Trstu za bivanje, naj bi bratje in samostan smeli imeti to hišo za svojo uporabo, na noben način pa je ne bi smeli odtujiti tujcu ali jo obremeniti z obvezami do njega. Če bi do tega prišlo, bi hiša pripadla komuni, odtujitev in obremenitev pa bi bili razveljavljeni.

Zapise notarjev in komunalnih pisarjev je bilo po statutih iz 1421 potrebno vicedominirati – dati zapisati v knjigo pri mestnemu uradniku vicedominu – v roku dveh let. Dokumenti, v katerih je bil klerik dolžnik Tržačana, pa so se avtomatično šteli za vicedominirane («omnia instrumenta, praecepta vel publicae scripturae, in quibus clericus vel presbiter appareret vel esset alicui obligatus civi habitatori vel districtuali Tergesti, masculo vel feminae [...] sint et habeantur pro vicedominatis, cuilibet petenti ius reddi et iustitiam ministrari») (Szombathely, 1935a, knj. II, čl. 27).

7 «De possessionibus non vendendis clericis sine cautione infrascripta» (Kandler, 1849, knj. II, čl. CXVI).

8 «Rubrica de bonis non dimitendis ecclesiis et que dimitti possunt. Et de bonis non vendendis clericis» (Szombathely, 1930a, knj. III, čl. LVIII).

9 «De bonis que non possunt dimitti ecclesiis» (Kandler, 1849, knj. II, čl. CXX); za statut iz 1350 prim. op. 8.

10 «Rubrica de una domo dimittenda vel qui dimitti possit conventui fratrum predicatorum ordinis sancti Dominici» (Szombathely, 1930a, knj. III, čl. XXXII).

Posebno nezaupanje izkazujejo statuti iz 1350 in iz 1421 odnosu žensk do duhovnikov in obratno. V določilih glede oporok so posebej omenjene ženske:¹¹ statuti iz 1350 so določali, da bi bil testament, ki bi ga dala zapisati ženska v prisotnosti duhovnikov, ki ne bi bili njeni sorodniki, neveljaven, če ne bi bil zapisan vpricho dveh njenih polnoletnih sorodnikov ali dveh s strani oblasti imenovanih dobrih mož ("boni viri"). Če bi ženska v svoji poslednji volji določila, da se kaj potroši za kakega duhovnika ali klerika, taka zapuščina ne bi imela pravne veljave, čeprav bi bila namenjena za pobožne namene (statuti iz 1421: «si qua mulier in aliqua sua voluntate reliquerit aliquid ad dispensandum per aliquem presbiterum vel religiosum, quamvis esset ad pias causas, tale relictum nullius sit roboris vel momenti.»).

Statuti opisujejo tudi konkretne stike Tržačank z duhovnimi osebami. Če bi zalotili duhovnika, ki bi ponoči v Trstu pel ženski porogljivo podoknico («si quis clericus inventus fuerit de nocte matutinando alicui mulieri civitatis Tergesti» (Kandler, 1849, knj. I, čl. XI; Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVI) oz. «si quis clericus de nocte repertus fuerit in civitate Tergesti facere aliquam maitinatam alicui mulieri» (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33), ga je smel po odloku statotov iz 1421 njen bližnji, sorodnik ali prijatelj nekaznovano na kakršenkoli način osebno užaliti, ni pa ga smel ubiti («quomodocumque in persona offenderit dictum clericum, ad nullam poenam teneatur, nisi tantum de homicidio»). Če pa bi duhovnika podnevi ali ponoči zalotili v hiši, kjer ženska stanuje, ali v drugi hiši na njeni posesti ali če bi klerik podnevi ali ponoči pripeljal ali sprejel tržaško meščanko ali prebivalko Trsta na svojem domu (statuti iz 1421: «si quis clericus repertus fuerit in aliqua domo habitationis vel alia, existente in tenuta alicuius mulieris, sive de die sive de nocte repertus fuerit, aut si quis clericus de die vel de nocte receptaverit aliquam mulierem, civem vel habitricem Tergesti in domum suam»), je bilo možu, očetu, bratu, kateremukoli bližnjemu in kateremukoli prijatelju te ženske dovoljeno, da klerika na kakršenkoli način osebno prizadene in (po statutih iz 1421) tudi ubije, pa zato ne bo kaznovan («licitum sit [...] dictum clericum quomodocumque in personam offendere, ac etiam occidere libere et sine aliqua poena») (Kandler, 1849, knj. I, čl. XI; Szombathely, 1930a, knj. II, čl. XVI; Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33). Statuti iz 1421 so predvideli celo posilstvo, poizkus posilstva, osramotitev ali namen osramotitve, ki bi jih v odnosu do Tržačanke zagrešil klerik («si quis clericus violaverit vel violare attentaverit aut vituperaverit vel attentaverit vituperare aliquam mulierem, civem vel habitricem Tergesti»). Tudi v teh primerih so smeli ženskini bližnji posredovati in posvečenega delinkventa za kazen pretpsti, raniti in tudi ubiti, pa jih ne bi doletela kazen («si(c) quidem maritus vel aliquis attinens, consanguineus vel affinis aut amicus illius mulieris percusserit, vulneraverit vel occiderit dictum clericum, ad nullam poenam aliquo modo teneatur») (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 33).

Člen statotov iz 1421 (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 62) je določal, da Tržačanke ne smejo živeti z duhovniki in z njimi nečistvovati, kleriki pa ne smejo sprejemati in imeti tujih žensk («Quod mulieres tergestinae non audeant habitare cum clericis neque cum eis

11 «Rubrica de testamentis. Et de modo observando in ipsis» (Szombathely, 1930a, knj. III, čl. LV); «De testamentis et ultimis voluntatibus et modo servando in eis» (Szombathely, 1935a, knj. II, čl. 47).

fornicari. Et de clericis accipientibus vel tenentibus alienas mulieres»). Samske Tržačanke – meščanke, prebivalke ali okoličanke, ki niso imele moža, niso smele živeti z duhovniki nad četrtem malim redom niti niso smele duhovnika vedé sprejeti v hišo, razen če je šlo za bližnjega sorodnika, sina ali brata, ki ga je sprejela mati ali sestra («nulla mulier civis habitatrix vel districtualis Tergesti in civitate vel districtu Tergesti audeat habitare cum aliquo presbitero, vel cum aliquo clerico habente ultra quattuor minores ordines, nec aliquem presbiterum vel religiosum vel talem clericum scienter receptare in domo sua nisi esset mater vel soror»). Kazen je bila zaplemba vsega ženskega imetja. Pol ga je pripadlo njenim najbližjim sorodnikom, druga polovica pa mestu; od tega dela je tretjina (skupno torej šestina imetja) pripadla tožniku. Tudi če bi ženska v Trstu ali njegovem okrožju zavestno samó prenočila ali imela v gosteh duhovnika, ki ne bi bil njen sin ali brat, ali če bi z njim spolno občevala («si qua mulier talis albergaverit sive hospitaverit in domo sua scienter aliquem praedictorum non filium aut fratrem eius, aut si qua mulier praedictarum se carnaliter coniunxerit cum aliquo praedictorum in civitate vel districtu Tergesti»), bi jo doletela omenjena kazen. Če bi poročena tržaška meščanka ali tujka, ki je bila poročena s tržaškim meščanom, občevala ali živela z duhovnikom, bi bila kaznovana za prešuštvo («Si qua vero mulier civis originaria civitatis Tergesti habens maritum, vel si qua mulier forensis uxor alicuius civis originarii civitatis Tergesti se carnaliter copulaverit vel cohabitaverit cum aliquo presbitero vel tali clerico, puniatur poena de adulterio»): v korist moža bi izgubila vse imetje in bila izgnana. V primeru vrnitve bi jo pretepli in ožigosali ter vnovič izgnali. Za še večjo osramotitev in opomin naj bi jo vodili po Trstu ob zvokih trobente in drugih pripomočkov («ad maiorem confusionem ducatur per civitatem Tergesti cum tuba et aliis instrumentis»).¹² Tak postopek pa je bil predviden le v primeru, da je ženo prijavil njen mož; poročene ženske ni smel obdolžiti nihče drug. Pač pa je smela vsaka ženska sprejeti doma kateregakoli duhovnika, če je bila bolna, da jo je spovedal («quaelibet mulier tempore infirmitatis suae possit introducere et acceptare in domum quemcumque presbiterum et clericum causa confitendi ea quae sunt per Sanctam Ecclesiam ordinata»). Pri tem pa sta morala eden ali dva ženina bližnja ob eventualni prijavi pričati, da je bila res bolna. Če pa bi duhovnika v hišo pripeljal, sprejel ali imel v gosteh mož, ne bi doletela nobene ženske v hiši nobena kazen («Si autem viri seu vir vel aliquis de domo introduxerit receptaverit vel hospitaverit aliquem presbiterum vel clericum in domo, nulla mulier de domo ob hoc ad poenam aliquam teneatur.»).

Statuti iz 1421 predvidevajo tudi možnost, da bi duhovnik proti volji njenega očeta, matere, moža ali drugega sorodnika sprejel ali zadržal hčer, ženo, sestro, sorodnico tržaškega meščana, prebivalca ali okoličana («Si quis autem presbiter vel clericus acceperit vel retinuerit alicui civi habitatori vel districtuali Tergesti aliquam eius filiam vel sororem vel uxorem vel consanguineam vel affinem contra voluntatem patris, matris, mariti vel alicuius consanguinei vel affinis talis mulieris ...») (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 62); če bi takega duhovnika kdo osebno prizadel z besedami ali dejanji, tudi če bi ga ubil, ga za njegovo ravnanje ne bi kaznovali. Tudi v teh primerih je torej zakon toleriral nekaznovani uboj grešnega služabnika cerkve.

12 Podobno je tudi določilo «De mulieribus maritatis committentibus adulterium», ki pa klerikov posebej ne omenja (Szombathely, 1935a, knj. III, čl. 61).

Za konec: pri pritegnitvi statotov v obravnavo se moramo zavedati, da so bili to zakonodajni akti. Predpisovali so ravnanje prebivalcev mesta v različnih okoliščinah in predvideli kazen za kršilce svojih določil. Posegali so na področje mestne uprave in gospodarstva, družinskega prava, javnega reda in miru in podobno. Skušali so vpeljati kolektivni življenjski red v obstoječo vsakdanjo prakso, vplivati na ravnanje mestne skupnosti ter uravnati sobivanje ljudi. Vsebujejo torej teoretična načela o življenju skupnosti. Ne opisujejo dejanskega stanja, ampak predpisujejo, kakšno naj bi to bilo. Pritegnitev statotov kot vira za analizo različnih vidikov življenja v preteklosti zato narekuje preudarno kritičnost. Srednjeveška pravna zakonodaja je bila v prilagajanju praktičnim potrebam in vsakdanji praksi pogosto rigidna, zato je vselej na mestu vprašanje, ali je mogoče iz nje kar preprosto sklepati na dejansko stanje v družbi. Predpostavka razhajanja predpisanega in dejanskega stanja za ta čas ni neumestna. Vzlic temu so statuti zaradi bogastva podatkov, ki so v njih zbrani na enem mestu, pogost in hvaležen predmet raziskav. Prekrški in delikti, ki jih statuti omenjajo – tudi tisti, ki so jih zagrešile duhovne osebe –, so bili sestavljalcem statotov znani, vendar pa je dejanska frekvenca takih dejanj samo na osnovi statotov brez pritegnitve podatkov o sodnih procesih neugotovljiva.

Sumničavih odlokov in možnih npravstvenih deliktov, ki bi zadevali duhovščino in jih omenjajo tržaški statuti, pa v statutih drugih obalnih mest severozahodne Istre (pod oblastjo Benetk) ne zasledimo. Čemu: ali so klerike v teh mestih obravnavali z večjim strahospoštovanjem, ali so jim bolj zaupali, ali se duhovniki niso izpostavljali zgoraj opisanim pregreham, ali pa so bili tovrstni delikti izključno v pristojnosti cerkvenega prava in so “laični” mestni statuti to problematiko puščali ob strani?

“Posebnosti” tržaških statotov imajo verjetno vzrok v odnosu mesta in škofije. Mesto se je sprva razvijalo pod okriljem mejnih grofov, katerih oblast pa se je od 10. stoletja začela umikati vplivu škofov, ki so pridobili grofovski naziv. V 11. in 12. stoletju so škofje postali visoki cesarski vazali, ki so imeli ob sebi skupino odvetnikov – tujcev. To je povzročilo oddaljevanje škofov in mesta, ki je postopno razvijalo svojo samoupravo. V razliko od istrskih mest, ki so svojo avtonomijo pridobivala na račun istrskih mejnih grofov, jo je moral Trst iztrgati lastnim škofom. Od začetka 13. stoletja so položaj mejnih grofov pridobili patriarhi, ki so v Trstu podpirali avtoriteto škofa. V razmerju moči škofa in tržaške komune je moč slednje rasla, vendar so bili odnosi med obema v prvih desetletjih 13. stoletja dobri. Finančno stanje škofije v prvi polovici 13. stoletja pa je bilo slabo, posesti tržaške cerkve so bile skoraj vse zastavljene, škofija je vrsto dohodkov in tudi pravic (laično jurisdikcijo, pravico do potrjevanja konzulov – medtem ko si je pridržala “condempnatio sanguinis”) odstopila mestu, nekatere donosne pravice in dohodke pa je mestu zastavila. Komuna si je pridobila vrsto suverenih pravic. Škofov gastald je imel ob sebi mestne sodnike in je moral spoštovati statutarna določila. V začetku osemdesetih let 13. stoletja se je škof odpovedal neposrednemu vazalstvu do cesarja v korist oglejske cerkve, patriarh pa se je odpovedal jurisdikciji nad tržaškim rektorjem. Proti sredi 14. stoletja je prišlo do zadnjega spopada tržaške škofije in komune. Škof je v kuriji v Avignonu sprožil proces proti komuni. Leta 1356 se je škof Negri razglasil za tržaškega grofa (“comes tergestinus”).

V 14. stoletju je prišlo do treh kodifikacij tržaških statotov (okrog 1315 ter 1350 in 1365). Izdala jih je komuna. Kažejo na njeno avtoriteto in neodvisnost od škofovskega gospostva ter na prevlado aristokratskih tendenc v mestu (Szombathely, 1935b, X–XXIII).

Spričo omenjenega poteka spopada za nadvlado v mesu so določila statotov iz 14. stoletja, ki jemljejo pod drobnogled duhovnike, kar razumljiva. Pač pa doslej še ni razčiščen razlog za zaostrene odloke proti klerikom v statutih iz 1421. Kaj se je zgodilo pred redakcijo teh statotov? Odgovor bi mogli nuditi dokumenti o sodnih procesih. Vsekakor pregledani tržaški statuti iz okrog 1315, 1350, zlasti pa tisti iz 1421 izražajo skrajno nezapljudnost do klerikov, pripisujejo jim zmožnost premoženjskega okoriščanja in neprimerne in nemoralne ravnanja ter jih skušajo podrediti laični oblasti.

SINFUL SERVANTS OF THE CHURCH IN LIGHT OF THE PROVISIONS
OF MEDIEVAL TRIESTE STATUTES

Darja MIHELIC

Murnikova ulica 18, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: mihelic@zrc-sazu.si

SUMMARY

Trieste was the only city in northern Istria to have wriggled free from under Venetian overlordship by voluntarily placing itself under the Habsburg rule in 1382. Its legal deeds – codices or, rather, statutes – differ, probably also due to different sovereigns, from those introduced in western Istrian towns and cities which recognised Venetian rule. Our research draws on the publications of Trieste statutes from about 1315, as well as from 1350 and 1421.

Trieste's major rival by size, reputation and importance was the Venetian Koper/Capodistria, which encompassed a larger territory than Trieste. However, when comparing the provisions contained in their respective statutes, one cannot avoid the impression that the late medieval Trieste was much more metropolitan – its statutes interfered with much more perfidious finesses of everyday life as those of Koper, Piran or Izola. With regard to the lives of girls and women, the provisions of Trieste statutes already took into account the perversities which one may, still today, find unfathomable: they refer to domestic and marital disputes, apprehensions and abductions of girls against their will and the will of their relatives, rape, bigamy, sodomy, prostitution and procuring, swear words and insults, as well as violations such as transvestism, singing offensive serenades or pinning perverse drawings on the neighbours' doors.

The statutes generally trust the clergy, but not to an unlimited extent. Trieste statutory decrees predicted, unlike those of Koper, Piran or Izola, that even priests were only human. If they found a priest singing a scornful serenade to a woman, her friend had every right to offend the priest without punishment, but not kill him. If, however, the priest was found at a woman's home, her relative or husband also had the legal right to kill him. Furthermore, the statutes provided for (attempted) rape by a priest – in these instances, too, the woman's relatives were allowed to intervene and punish the ordained delinquent with death. Trieste women were not allowed to live with a priest of the fourth minor order; nor were they allowed to let them into their homes, unless they were their close relatives, sons or brothers. On the other hand, a woman was allowed to receive a priest in her house if she was ill or needed to confess. Punishment was provided for instances in which a woman offered accommodation to a priest or became intimate with him. The statute, moreover, provided for the possibility that a priest held a daughter, wife, sister or relative against the will of her father, mother or husband: in such cases, too, the law condoned the killing of a sinful servant of the Church without punishment. No such decrees concerning the clergy have been found for northern Istrian coastal towns and cities. There, the clergy perhaps inspired greater fear and respect or priests never abandoned themselves to such transgressions, or such offences fell under the jurisdiction of canon law.

Key words: Middle Ages, Trieste, Trieste statutes, Trieste clergy, criminal offences

VIRI IN LITERATURA

- Franceschi, C. de (1960):** Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358. Monumenti storici, Deputazione di storia patria per le Venezie (Padova), n. s. XIV.
- Kandler, P. (ur.) (1849):** Statuti municipali del comune di Trieste, che portano in fronte l'anno 1150. Trieste, Tipografia del Llyod austriaco.
- Kos, D. (2006):** Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja. Koper, Rijeka, Založba Annales, Državni arhiv.
- Margetič, L. (ur.) (1993):** Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 / Statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668. Koper / Capodistria, Rovinj / Rovigno, Pokrajinski arhiv / Archivio regionale / Center za zgodovinske raziskave / Centro di ricerche storiche.
- Morteani, L. (ur.) (1888):** Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola. Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria (Parenzo), 4, 3-4, 349–421.
- Morteani, L. (ur.) (1889):** Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola. Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria (Parenzo), 5, 1-2, 155–193.
- Pahor, M., Šumrada, J. (1987):** Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- Szombathely, M. de (ur.) (1930a):** Statuti di Trieste del 1350. Trieste, L. Cappelli.
- Szombathely, M. de (ur.) (1935a):** Statuti di Trieste del 1421. Archeografo Triestino, 48.
- Mihelič, D. (1997):** Srednjeveška tržačanka v ogledalu mestnega statuta. Etnolog, n. v. 7, 87–102.
- Mihelič, D. (1999):** Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. Acta Histriae, 7, 329–348.
- Mihelič, D. (2000):** Ženska čast v istrskih mestih: (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.–15. stoletje). Acta Histriae, 8, 1, 29–40.
- Szombathely, M. de (1930b):** Evoluzione e lineamenti della costituzione comunale di Trieste. V: Szombathely, M. de (ur.): Statuti di Trieste del 1350. Trieste, L. Cappelli, V–XLV.
- Szombathely, M. de (1935b):** Prefazione. V: Szombathely, M. de (ur.): Statuti di Trieste del 1421. Archeografo Triestino, 48, V–LVIII.